

BACHELOROPPGAVE

Menn i familien – Teori og praksis

Hvordan har menns posisjon i familien endret seg gjennom tiden, og hvor godt treffer konstruktivistisk kjønnteori den empiriske virkeligheten?

Av Hege Moen

Kandidatnummer 213

Antall ord: 7072
Antall sider: 22

Sosiologi - ungdomssosiologi
SO590
Mai 2011

	Side
1.0 Innledning	2
2.0 Kjønnteori – Hva er kjønn?	3
3.0 Ulike perspektiver på kjønn	4
3.1 Sosiobiologi	5
3.2 Kjønn og familie	6
4.0 "Doing gender"	6
4.1 Finnes det biologisk kjønn?	9
5.0 Menn i familien – et historisk perspektiv	10
6.0 Senmoderne familier og nye fedre	13
7.0 Å gjøre kjønn – Teori møter praksis	16
8.0 Avslutning	19
Litteraturliste	21

1.0 Innledning

Familien som sosial institusjon er i stadig forandring. Familie er et begrep som har fått endret sin betydning gjennom tidene. Vi trenger ikke gå langt tilbake i tid for å finne familiestruktur svært ulik familiestrukturen i dag. Hvordan familien som institusjon har forandret seg i takt med samfunnets utvikling er noe som fascinerer meg. I denne oppgaven vil jeg fremstille et historisk perspektiv på menns rolle i familien. Har mansrollen endret seg? Hvordan har den endret seg? I dag snakker vi om fedrekvote, og flere menn i barnehage, men er omsorg for barn noe nytt for menn?

Judith Butler er en anerkjent amerikansk filosof som har jobbet mye med konstruksjoner av kjønn. I oppgaven vil jeg også se på hvordan konstruktivistisk teori om kjønn samsvarer med den empiriske virkeligheten. Jeg fokuserer på Butlers *Doing Gender*-perspektiv, og vil forsøke å sammenligne denne teorien med den empiriske virkeligheten. Hovedårsaken til at jeg har valgt å fokusere på nettopp konstruktivistisk kjønnsteori er at denne retningen innenfor kjønnsforskning har vært gjenstand for mye kritikk, blant annet i forbindelse med NRK-serien "Hjernevask" med sosiolog og komiker Harald Eia i spissen. Min problemstilling ble derfor: *Hvordan har menns posisjon i familien endret seg gjennom tiden, og hvor godt treffer konstruktivistisk kjønnsteori den empiriske virkeligheten?*

Til å begynne med i oppgaven vil jeg presentere kjønnsteori som fagfelt, og ulike retninger innenfor kjønnsteorien. Jeg har her valgt å legge hovedtyngden på sosiobiologi, for å komme med en klar motsetning til en konstruktivistisk tankegang. Jeg har også tatt med et avsnitt om familie som tema innenfor kjønnsforskning. Etter dette følger en presentasjon av Judith Butler og hennes teoretiske ståsted innenfor forskning på kjønn. Her følger jeg opp med en diskusjon rundt begrepet biologisk kjønn, som Butler er forbundet med kritikk av. Jeg har også valgt å ta med et historisk perspektiv på menn i familien, før jeg presenterer situasjonen i dagens senmoderne samfunn. Til sist i oppgaven kommer en drøfting av hvorvidt konstruktivistisk kjønnsteori svarer til en empirisk virkelighet, og en oppsummering av hva jeg har kommet frem til ved å jobbe med denne oppgaven.

Den mest sentrale litteraturen jeg har valgt å bruke i oppgaven er boka ”*Kjønnsforskning: En grunnbok*” hvor Jørgen Lorentzen og Wencke Mühleisen er redaktører. Denne boka gir en god innføring i hva kjønnsforskning er, og de ulike teoretiske aspektene innenfor fagfeltet. En annen bok jeg har hatt mye bruk for i de delene av oppgaven som omhandler Judith Butler og hennes teorier innenfor kjønnsforskning, er boka ”*Kjønnsteori*” hvor jeg i hovedsak har brukt kapitlet ”*Diskursiv tilnærming*” skrevet av Cathrine Egeland og Kari Jegerstedt. For å kunne presentere et historisk perspektiv på menn i familien, har jeg lest kapitlet ”*Fedrene*” i boka ”*Män i Norden – Manlighet och modernitet 1840-1940*”. Kapitlet er skrevet av Jørgen Lorentzen. Den siste boka jeg vil nevne som sentral litteratur i forhold til oppgaven er ”*Velferdsstaten og familien*” redigert av Anne Lise Ellingsæter og Arnlaug Leira. Denne boka har gitt meg nødvendig empirisk materiale til å kunne presentere menns rolle i familien i dag.

2.0 Kjønnsteori - Hva er kjønn?

Hva er kjønn? Dette kan virke som et banalt spørsmål, men kjønn kan forstås på mange forskjellige måter. Vi deler kjønn inn i kjønnskategorier, men hva er bakgrunnen for oppdelingen? Hvordan formes disse kategoriene? Forståelsen av hva kjønn er, og praktisering og organisering av kjønn har gjennom tiden forandret seg. Det at mennesket har blitt inndelt i kategoriene mann og kvinne har utvilsomt hatt påvirkning for hvordan samfunnet har blitt strukturert og organisert (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

Kjønnsteori er i dag et eget fagfelt, vokst fram blant annet fra den feministiske kritikken, men også som et forsøk på å åpne for nye måter å tenke omkring kjønn på. Fagfeltet er utpreget tverrfaglig, men som ethvert fagfelt har kjønnsteorien sine egne grunnlagsspørsmål som tilnærmes på ulike måter (Mortensen et al., 2008).

Biologien er et fundament for hvordan vi nærmer oss mennesker, og for hvordan vi forstår kjønn. Innen kjønnsforskning har en vært opptatt av å finne ut hvilke konsekvenser det har, og har hatt at vi deler mennesker inn i to grupper på denne måten. Så godt som ingen går imot at det finnes biologiske forskjeller mellom mennesker, og at

biologi er viktig, men innen kjønnsforskning blir det kritisk diskutert hvor stor betydning biologien faktisk har (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

Den norske artisten Susanne Sundfør valgte tidligere i år å trekke seg fra en nominasjon til "Årets kvinnelige artist" under Spellemannsprisen, siden hun ønsket at ethvert samfunn skal ha en tilnærming og et forhold til kunst som ikke innebærer et kjønnsperspektiv (Norheim, 2011). Jeg har valgt å ta med denne aktuelle saken fra nyhetsbildet for å vise at kjønn er et tema innenfor de fleste områder i samfunnet, og at det er et tema som stadig er oppe til diskusjon. Susanne Sundfør fikk blandede reaksjoner på sine utspill. Noen mente at dette var å henge seg vel mye opp i uskyldige kjønnskategorier, mens andre syntes det var flott at Sundfør valgte å starte en viktig diskusjon. Dette er bare en, blant mange saker som belyser temaet kjønn og skillet mellom mann og kvinne i vårt samfunn.

3.0 Ulike perspektiver på kjønn

Jeg har valgt å fokusere på den konstruktivistiske tilnæringsmåten, av mange ulike tilnæringsmåter til det som må sies å være kjønnsteoriens mest grunnleggende spørsmål – Hva er kjønn? Judith Butler er en ledende tenker innenfor det kjønnsteoretiske feltet. Det skal nevnes at Butler, som de fleste andre, imidlertid ikke forholder seg utelukkende til en konstruktivistisk tilnæringsmåte, men henter inspirasjon fra mange ulike tenkere og teorier (Mortensen et al., 2008).

Noen velger å legge stor vekt på de biologiske forskjellene mellom mann og kvinne, og ser i stor grad bort fra at kjønnsrollene blir sosialt konstruert. Det finnes mange skrāsikre teorier på genetiske og biologiske kjønnsforskjeller, hvor noen baserer seg på forskjeller i hjernen, noen fokuserer på forskjellen i hormoner, mens andre argumenterer ut fra evolusjonsteorier. Det er viktig å nevne biologien i en avhandling som omhandler kjønn og kjønnsforskning, siden teorier som tar utgangspunkt i biologi lever sterkt innen populærvitenskap og i dagligdagse forestillinger om kjønn. I dag har den biologiske, den samfunnsvitenskapelige og den humanistiske forskningen på kjønn på mange måter nærmet seg hverandre (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

3.1 Sosiobiologi

Sosiobiologi er en godt kjent, og utbredt biologisk teori om kjønn. Sosiobiologiens far, Edward Wilson, hevder at intet mindre enn all sosial atferd, og komplekse fenomener som moral, intelligens og ikke minst kjønn kan forklares med utgangspunkt i biologien (Sitert i Lorentzen og Mühleisen, 2006, s.29). Grunnlaget for kjønnsforskjeller er i følge den sosiobiologiske tradisjonen bundet til reproduktive strategier. Det er lett å få inntrykk av at genene tenker og handler for deg i sosiobiologien, at genene sitter i kroppen og styrer alle dine valg. Sosiobiologene legger vekt på at vi genetisk stammer fra jeger- og sankersamfunnet, og at det genetiske materialet i liten grad har endret seg siden. Menn hadde i jeger- og sankersamfunnet rollen som jeger, mens kvinnene sanket og passet barna. I følge sosiobiologien er ikke denne genetiske disposisjonen endret, den har bare skiftet karakter. Menn er i dag fortsatt jegere, og kvinner er best egnet til omsorg og barnepass. Denne tenkningen kalles deterministisk. Disse teoriene blir kritisert av ikke-deterministiske biologer, som hevder at genmaterialet er fleksibelt med store valgmuligheter og variasjoner. Biologer som kritiserer sosiobiologien poengterer også at artsbetinget atferd hos mennesket i de aller fleste tilfeller er erstattet av individuelle handlinger som er motivert av forestillinger vi skaper innenfor rammen av menneskeskapte sosiale og kulturelle normer. Et fascinerende paradoks er at en slik deterministisk bruk av evolusjonsteorien, står helt grunnleggende i motsetning til kjernen i evolusjonsteorien, som legger vekt på at artene forandrer seg og utvikler seg i takt med omgivelsene. De fleste biologer i dag vil derfor være mer opptatt av sammenhengen mellom arv og miljø, snarere enn motsetningen mellom dem (Lorentzen og Mühleisen, 2006). Her kan en se at mange biologer velger å forklare våre handlinger og væremåter ut fra et biologisk utgangspunkt, men de legger også vekt på at vi påvirkes av sosiale og kulturelle normer – en kan si at de på et vis nærmer seg en samfunnsvitenskapelig tankegang. De avviser ikke at samfunnets påvirkning er en brikke i spillet. Sosiobiologi blir derfor her et eksempel på en klar motsetning til konstruktivistiske teorier om kjønn

siden tilhengerne avviser at andre faktorer enn biologi spiller inn, mens mange av de som kritiserer sosiobiologien kanskje finnes et sted midt i mellom.

3.2 Kjønn og familie

Parforhold og familie har vært sentrale temaer innen kjønnsforskningen. Forskning på kjønn og familie er i dag preget av mange ulike perspektiver og temaer som både utfyller hverandre og står i et spenningsforhold til hverandre. Makt og arbeidsdeling i den heteroseksuelle kjernefamilien er et av disse perspektivene, og her blir det ofte fokusert på hvordan kjønnsarbeidsdelingen og nye former for over- og underordning reproduseres i den tilsynelatende likestilte velferdsstaten vi lever i. Et annet perspektiv ser på endringer i farskap i det senmoderne samfunnet. Overgangen fra "forsørgermaskulinitet" til "omsorgsmaskulinitet" er her et stikkord. En finner også forskning på familie og samliv som peker ut over den heteroseksuelt organiserte kjernefamilien. I denne sammenheng kan det også nevnes flere utviklingstrekk som har vært med på å forme forståelser og betydninger av kjønn i familien. Noen av disse endringstrekkene er kvinners økte yrkesdeltakelse og avviklingen av husmorfamilien, menns økte deltakelse i familien og nye og mer mangfoldige samlivs- og familieformer. Men en kan også se det andre veien, at kjønnsforskningen har bidratt til å sette et kritisk søkelys på måten familie er, og har vært organisert på, og dermed bidratt til nye forståelser av kjærlighet, seksualitet og arbeidsdeling (Lorentzen og Muhleisen, 2006).

Menns plass i familien, samlivet og i samfunnet er oftere enn før et tema, og både holdninger til og forståelsen av hva en far er, og bør være er i stadig endring (Bratterud, Emilsen og Lillemyr, 2006).

4.0 "Doing gender"

I denne oppgaveteksten vil i tillegg til konstruktivistisk kjønnssteori, begrepet diskursiv tilnærming til kjønn bli brukt. "Myk sosialkonstruktivisme" blir brukt om perspektiver som tar utgangspunkt i at individet handler ut fra normer og forventninger. "Doing

gender"-perspektivet blir i Lorentzen og Mühleisens bok om kjønnsforskning satt i sammenheng med "myk sosialkonstruktivisme". I denne boka blir det også nevnt at elementer fra tidligere kjønnsrolleteori, som hadde fokus på hvordan kjønns spesifikk atferd var sosialt lært og foranderlig, er videreført gjennom "myk sosialkonstruktivisme" og "doing gender"-perspektiver. I boken "Kjønnssteori" blir Judith Butler og hennes teorier om kjønn knyttet til en diskursiv tilnærming til kjønn. Denne diskursive innfallsvinkelen konsentrerer seg om å undersøke hvordan kjønn produseres som en effekt av den måten vi snakker om kjønn på, gjennom diskursive praksiser (Mortensen et al., 2008). Jeg velger derfor å bruke begrepene konstruktivistisk kjønnsteori og diskursiv tilnærming til kjønn litt om hverandre, siden jeg forstår det slik at de har omtrent samme betydning i forhold til kjønnsteorien.

Biologisk kjønn knyttes til forestillingen om at vi er født som enten biologisk mann eller biologisk kvinne, og at dette har en avgjørende betydning for vår identitet og vår seksualitet. Judith Butler er forbundet med kritikk av begrepet "biologisk kjønn". Butler fremhever i sin kritikk at biologisk kjønn er en diskursiv kategori, som vil si at det ikke peker tilbake på noe som er naturlig eller gitt, men heller at det er en effekt av en bestemt måte å snakke på. Begrepet biologisk kjønn er historisk foranderlig, siden måten vi bruker begrepet på i dag er oppstått i en bestemt tid, i en bestemt kontekst og med bestemte siktemål. De betydninger vi legger i begrepet er alltid en effekt av visse diskursive praksiser. På dette viset er det også de diskursive praksisene former kroppen vår. De former vår forståelse av den, altså hvordan kroppen fremstår for oss, sier Butler. (Mortensen et al., 2008).

Butler poengterer at det ikke går an å si at det finnes noe kjønn, eller noen kropp, forut for de diskursive praksisene som konstituerer de som sådanne. Kroppen opptrer aldri som ren materie, den er alltid formet av nettopp ulike diskursive praksiser, og en av de normene som styrer denne praksisen er den tvangsmessige heteroseksualiteten. Våre forestillinger om biologisk kjønn er med på å opprettholde normen om heteroseksualitet,

og stenger av for andre måter å tenke kjønn, identitet og kroppslighet på. Homoseksualitet blir innenfor denne tenkningen produsert som et avvik. (Mortensen et al., 2008).

Judith Butler har gjennom tidene kommet med mange bidrag til debattene i kjønnsforskningen. I Butlers teori står performativitet sentralt. I sine bøker har hun primært skrevet om iscenesettelse eller opptreden, og etter hvert utvidet dette til en omfattende teori om performativitet. Teorien handler i hovedsak om hvordan kroppslige og språklige uttrykk og utsagn repeterer normer for kjønnethet og således danner grunnlag for en kulturell og sosial kjønnspraksis (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

Butler poengterer at kjønnsidentitet er en diskursiv effekt, at det å være kvinne eller mann handler om bestemte måter å repetere spesifikke iscenesettelser på. Konvensjonelle måter å opptre som kjønn på blir gjennom iscenesettelse sitert, noe som betyr at repetisjonene er normativt regulert. Det er et viktig poeng for Butler at kjønn er noe vi gjør, ikke noe vi er. Kjønn har ikke noen selvstendig væren, men kjønn forstås derimot som noe estetisk. Dette betyr at kjønn skapes gjennom måten vi fremtrer og uttrykker oss på – derfor snakker ofte tilhengere av Butlers teori om at vi *gjør* kjønn. Kjønn er derfor, i følge Butler, kun performative effekter av gitte diskurser (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

Kjønn som gjøres kan en da kalle en iscenesettelse, en fremførelse av et slags manus, hvor sosiale normer og institusjonelle strukturer utgjør manuset. En kan her se at det sosiale har stor innflytelse, men alle iscenesettelser vil være fortolket, og noen ganger kan de medføre omskriving av manuset. Manuset er derfor alltid i endring, og kontinuitet i manuset vil være et resultat av bevisst og ubevisst vedlikehold av de sosiale normer og institusjonelle strukturer.

Det at vi ”gjør kjønn” er et begrep som en kan skakke litt på hodet av. Gjør vi kjønn? Er vi bevisste våre handlinger i retning et bestemt kjønn? Om det ligger noe i det er det kanskje skjulte føringer som ikke påvirker oss direkte. Gjør vi kjønn i alle situasjoner, eller finnes det situasjoner der en gjør kjønn mer enn i andre? Kan en si at maskuline kvinner og feminine menn bevisst går mot disse normene for kjønnethet? Er kjønn sosial tvang til å handle på en måte som omgivelsene kan forstå som entydig feminin eller maskulin?

Mens repetering av normer er en form for sitering er Butler opptatt av mulighet for feilsitering. Altså det å undergrave et system innenfra – en subversiv strategi. Som et eksempel nevnes forskjellen mellom en jente som opplever seg selv som maskulin og derfor uttrykker maskulinitet, og en jente som opplever seg selv som feminin og derfor uttrykker femininitet. Dette leder oss til en problematisering av heteroseksualiteten som original og normal form og andre former for seksualitet som kopier av denne originalen. Butler påstår i denne sammenheng at heteroseksualiteten er avhengig av andre former for seksualitet som avvikskategorier for å kunne fremstå som normal og naturlig (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

Er heteroseksualiteten en original og normal form, mens alle andre typer seksuelle relasjoner en kopi av denne originalen? Om Butler påstår at en maskulin jente feilsiterer, må dette bety at det ikke er rom for annet en heteroseksuell praksis. Å feilsitere kan vel ikke bety annet enn at en gjør noe feil. At en har en normal å følge, og at alle avvik fra normalen blir sett på som feilsitering. Så en homofil mann er ikke normal, han er et avvik. Men hvem er det da som legger disse føringene? I følge Judith Butler produseres kjønn gjennom diskursive praksiser, og Butler er i hovedsak opptatt av hvordan produksjonen av kjønn styres av heteroseksualiteten som norm. (Mortensen et al., 2008). Så det er i følge Butler vi mennesker som blåser på flammen, og holder liv i denne forestillingen. Butler hevder at vi ikke handler på bestemte måter fordi vi føler oss som kvinner eller menn, men at vi tvert imot føler oss som kvinner eller menn fordi vi handler på bestemte måter (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

4.1 Finnes det biologisk kjønn?

Butler har aldri sagt at biologisk kjønn ikke finnes, men hun har sagt at våre begrep om det biologiske aldri opptrer fullstendig løsrevet fra den diskursive praksisen som produserer det som sådant. Dette blir ikke det samme som å si at det er den diskursive praksisen som skaper det biologiske kjønnnet. Butler sier at det biologiske kjønnnet er fiktivt, men det betyr ikke at hun mener vi ikke er biologiske vesen. Hun mener derimot

at begrepet biologisk kjønn har en historie, og at det blir brukt med bestemte siktemål – det blir brukt til å fastholde bestemte betydninger av kjønn. Vår måte å bruke begrepet på i dag, stammer fra medisinsk forskning, og ble utviklet som en forklaring på hvorfor mennesker oppfører seg på ulike måter. Det at biologisk kjønn er fiktivt vil derfor si at begrepet, det som teller som biologisk kjønn, er historisk foranderlig (Mortensen et al., 2008).

For å underbygge Butlers teori om at kjønnskategoriene er sosialt konstruerte, kan en nevne det faktum at det hvert år fødes mange barn som verken kan karakteriseres som gutter eller jenter. Dette viser jo at det finnes mennesker som blir født til denne verden, som ut i fra de kriteriene man i dag har for å bestemme kjønn rett og slett ikke passer inn i de tradisjonelle, biologiske kategoriene mann og kvinne. Ut i fra dette kan en også problematisere todelingen av kjønn – er det også bare en konstruksjon? Er disse menneskene som blir født som verken mann eller kvinne evolusjonsmessige avvik som alltid vil finnes? Eller er denne todelingen av kjønn en sosial konstruksjon som ikke stemmer overens med naturen? Om denne todelingen av kjønn er en konstruksjon, så burde ikke disse menneskene sees på som avvik.

Det at Butler problematiserer denne todelingen, og våre kjønnskategorier vil ikke dermed si at hun foreslår eksistensen av flere kjønnskategorier. Butlers formål i denne sammenheng er å undersøke hvordan disse kategoriene konstrueres. Butler etterlyser en historisk undersøkelse av når, hvor og under hvilke omstendigheter de begrepene vi bruker i dag oppstod. Vi viderefører jo mer eller mindre bevisst disse begrepene gjennom bruken av dem (Mortensen et al., 2008).

5.0 Menn i familien – et historisk perspektiv

Problematismen av fedre og farskap hører de siste tjue årene til, og i Norden finnes det lite historisk forskning på fedre. Om en beveger seg til britisk og amerikansk forskning finner en mer omfattende forskningsbidrag på området. En dominerende teori om foreldreskap på 1800-tallet, fokuserte på hvordan menn og kvinner ble adskilt i to separate

sfærer, gjensidig avhengig av hverandre. Menn i offentligheten og kvinner i hjemmet. Denne alt for dominerende teorien har senere blitt kritisert fra mange hold. Skepsisen dreier seg blant annet om at mange kvinner i realiteten var aktive i lønnsarbeid i den tidlige industrielle fasen, og at det som foregikk på privaten ikke var så sterkt adskilt fra det offentlige, men derimot ofte hadde stor innvirkning på det offentlige liv (Lorentzen, 2006).

Mennene hadde en viktig funksjon i og utenfor familien, de var deltakere i offentligheten gjennom arbeid og sosiale og politiske aktiviteter. Men deres funksjon i offentligheten kan heller ikke skilles fra familien. Det å ha familie var viktig for å få respekterte oppgaver i samfunnet, og det å arbeide og ha inntekt var selve middelet for å få en familie, og kunne forsørge den. Menn hadde også et viktig ansvar for oppdragelse og veiledning av barna, og i tillegg var det deres jobb å ivareta den religiøse oppdragelsen. Men disse viktige oppgavene fedrene hadde opplevde omveltninger når allmenn skolegang ble innført. Den religiøse oppdragelsen mistet også sin viktighet når det religiøse grepet om verden begynte å avta på slutten av 1800-tallet, etter at blant annet Darwin kom med nye måter å forstå naturen på. Da ble religionens sannhet bare et av flere mulige perspektiver på verden og universet.

Mange forskere har vært enige om at det mot slutten av 1800-tallet skjedde endringer i farskapet, og at det aktive farskapet ble svekket. De store kulturelle omveltningene som nevnt ovenfor hadde åpenbart innvirkning på praktiseringen av farskap. Men det er allikevel tvil om en kan snakke om et brudd i farskapets historie, som mange internasjonale forskere har vært opptatt av. Det er ikke sikkert at dette fikk så brutale konsekvenser som noen har fremhevet. Fedrerollen endret form, og mange menn brukte mer tid utenfor hjemmet, men overgangen kan også tenkes som en overgang fra et i hovedsak mer autoritetsorientert farskap over til et mer eller mindre autoritært og mer vennligsinnet farskap som gir nye muligheter for å være far i familien. I denne sammenheng må også demokratiseringen av samfunnet nevnes, i tillegg til andre kulturelle endringer som fremveksten av en ny individualisme som også etter hvert bidro til en svekkelse av moderskapet. (Lorentzen, 2006)

Det har vært hevdet at oppdelingen av en mannlig og en kvinnelig verden, realiserte idealet om kjønnes komplementaritet som man mente sikret harmonien i forholdet mellom mann og kvinne. Men industrialiseringen og den økonomiske omveltningen medførte radikale omveltninger i familielivet som var angstfremkallende for menn. Siden de ble tvunget til å arbeide stadig lengre unna hjemmet, ble de nødt til å overlate hele ansvaret for barneoppdragelsen til mødre. Det å være far ble til en "søndagsjobb", og den nye formen for maskulinitet ble i hovedsak koblet sammen med evnen til å tjene penger (Badinter, 1994). Industrisamfunnet skaper en avstand mellom far og sønn, som fører til hull i det patriarkalske samfunn. Det er i følge Badinter begynnelsen på slutten på den allmektige patriark, som bestemmer alt over kone og barn.

Denne utviklingen er på den ene siden preget av tendenser til nøytralisering og nedbryting av gamle hierarkier og kjønnsforskjeller, på den annen side skapes nye motsetninger, eller gamle oppstår i nye former. Den tyske sosiologen Stefan Hirschauer kaller denne utviklingen et paradoks for kjønnsforskningen: På en og samme tid ser det ut til at moderne vestlige samfunn er karakterisert av detaljert kjønnsdifferensiering på alle nivåer, samtidig med økende grad av kjønnsnøytralisering (sitert i Lorentzen og Mühleisen, 2006, s.279). Forutsetningene for at det sosiale kjønn nøytraliseres, kan være en samfunnsmessig og kulturell utvikling som en forbinder med vestlige samfunn med en godt utviklet velferdsstat, hvor inntektsnivået er rimelig godt fordelt, og hvor kvinner er aktive i det sosiale, politiske og det offentlige liv (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

Med utvidede permisjonsrettigheter for far skapes det en større forventning til likedeling av omsorgen for barna. Den likhet som opptrer i relasjonen til barnet, innebærer kjønnsnøytralisering av forelder- og omsorgsrollen. Viktige sosiale endringer har ført til fruktbare ustabiliteter i kjønnsforståelser og gradvis oppløsning av komplementære rollefordelinger mellom kjønnene. Menn og kvinners liv kan vel kanskje sies å ha fått flere fellestrekk de siste tretti årene. Mødrene har gått inn i yrkesroller, og fedrene tar seg av barn (Ellingsæter og Leira, 2004).

6.0 Senmoderne familier og nye fedre

”De gamle tiders mand ligger på dødslejet og viger pladsen for en ny og annerledes mand, der kommer til verden for øjnene af os, og hvis konturer vi endnu kun kan ane.”

(Badinter, 1994)

Med dette sitatet sa Badinter noe om den situasjonen hun mente vi var i tidlig på 1990-tallet, hvor endringene i mannsrollen enda ikke var tydelige for oss. Er de tydeligere for oss i dag?

Anthony Giddens hevder at vi i dag har forlatt en komplementær familieforn og gått over til en familieforn basert på symmetriske relasjoner. Vi har fått en demokratisering av intimsfæren, der gjensidig avhengighet ikke lenger binder oss sammen. Det overordnede målet for samlivet er i stedet blitt lidenskap og kjærlighet (Sitert i Lorentzen og Mühleisen, 2006, s.170). Mange kjønnsforskere sier seg enige med Giddens, men det finnes allikevel også mange som problematiserer denne forestillingen. Mange kvinne- og kjønnsforskere vil i stedet si at så lenge det var klar kjønnsarbeidsdeling var over- og underordningsrelasjonene mer tydelige enn de er i dag, og den eneste forandringen som har skjedd med tiden er at de videreføres på mer indirekte måter i dagens tilsynelatende likestilte samfunn hvor både mor og far er aktive i yrkeslivet (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

Kvinner jobber i velferdsstatens yrker, gjerne yrker knyttet til omsorg for barn. Kvinner velger yrker som har trygge vilkår, men lavere lønn og færre karrieremuligheter. Derfor snakker vi om at vi finner igjen den usynlige rangordningen mellom arbeid og familie i arbeidslivets kjønnsdeling (Ellingsæter og Leira, 2004).

Menns deltakelse i familien ble på 90-tallet gjenstand for stor interesse i kjønnsforskning både internasjonalt og i de nordiske landene. Før industrialiseringen foregikk produksjonen i større grad innad i husholdet, og fedre var ikke fysisk fraværende i forhold til barna sine på samme måte som når produksjonen ble flyttet ut av husholdet. Studier tyder på at vi er på vei inn i en ny fase i dag, hvor barna spiller en stadig større rolle i unge fedres liv. Relasjonen mellom de voksne har blitt mer ustabil, og den tettere relasjonen til

barna kan da sees på som en følge av dette. Om vi da går tilbake til Anthony Giddens og hans utsagn om at lidenskap og kjærlighet er familiens ”lim”, så sier han også at når lidenskapen tar slutt, kan forholdet brytes til fordel for et nytt forhold. Derfor får betydningen av den livsvarige og stabile relasjonen til barn ny verdi (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

Studier av menn og kvinners tidsbruk på familien viser at kvinners bruk av tid til omsorg for barn går ned, mens menns tidsbruk i familien viser en jevn økning. Fedre bruker mer tid til omsorgsarbeid nå enn i 1970 (Ellingsæter og Leira, 2004). Unge menn opplever også at de må gjøre ting annerledes enn deres fedre gjorde når de selv vokste opp. De opplever seg selv som mer nærværende både fysisk og mentalt – forsørgermaskuliniteten er erstattet med en ny og mer nærværende maskulinitet (Lorentzen og Mühleisen, 2006).

I dagens moderne samfunn har vi fleksible arbeidsmarkeder, og arbeidsmarkedets behov for fleksible arbeidstakere kan støte mot nødvendigheten av faste rutiner når det kommer til oppdragelse av barn. Barns behov er i mindre grad fleksible, så her må familien komme først, selv om det kan gå på bekostning av karrieren. Gradvis har arbeidsplassen overtatt rollen familien har hatt som det sted identitet formes, hvor en oppnår anerkjennelse og skaper vennskap. I tillegg har foreldreskapet blitt tilpasset en ”bedriftsmodell”, der barna kan fordeles, byttes og sendes litt i mellom i henhold til foreldrenes tidsskjema. Barna blir passet inn i foreldrenes hektiske hverdag, hvor de skal tilpasse seg arbeidsmarkedet (Ellingsæter og Leira, 2004).

I 1993 ble det innført økt foreldrepermisjon, med en egen fedrekvote reservert for fedre. Dette ble en stor suksess. Målet var å styrke forholdet mellom fedre og barn, og å fremme et mer likestilt foreldreskap. Bare få år etter det ble innført, valgte de aller fleste fedre å benytte seg av denne muligheten. Men det kan vel være sånn at ikke alle synes det er like lett å gi for mye av seg selv til familien, siden også jobben krever sitt. Det er gjerne i forhold til arbeidslivet at mange menn skaper sin identitet, og derfor kan noen føle at velferdsstatens muligheter er en trussel mot deres yrkesliv på grunn av de forventningene som blir stilt til ”den nye far”. Velferdsstaten er derfor en nøkkel for å forstå fedres vei inn

i omsorgen for deres barn. I offentlige debatter får fedres omsorg stor plass, men det viser seg at realiteten står i kontrast til utstrakte oppfatninger om nye fedre. Disse velferdsordningene som har hatt som mål å styrke forholdet mellom fedre og barn har derfor ikke ført til at fedre har nedprioritert jobb til fordel for mer tid med barna. Barn har gjerne fått en minkende del i menns liv, både i livsløp og i det daglige. Men dette er ikke et særnorsk fenomen. Det krympende faderskap gjør seg gjeldende i hele Europa. Den viktigste faktor i det krympende faderskapet kan en finne i endringer i familiemønstre. (Ellingsæter og Leira, 2004).

Hvordan skal vi tolke det krympende faderskap? Det behøver ikke å være en ønsket utvikling fra noen parter. Det kan derimot ha sammenheng med en underliggende økonomisk rasjonalitet der arbeidslivet er fleksibelt og grenseløst, mens barn er stedbundne. Det krympende faderskapet kan også utvikles samtidig med et utvidet farskap for de som er sterkt engasjerte i barn, og bruker mye tid sammen med barna sine. De fedrene som vier store deler av sitt liv til barn, er gjerne de som får stor oppmerksomhet i offentlig debatt. Men så er det ikke nødvendigvis de som avgjør utviklingen i det virkelige liv. Et tradisjonelt kjønnsrollemønster hvor mannen er forsørger og kvinnen er hjemme med barna kan føre til alvorlige økonomiske problemer i dagens samfunn. Vår velferd er avhengig av at begge foreldre er ute i jobb. Velferdsstaten gir foreldre muligheten til å kombinere jobb og barn, men en er uansett avhengig av både fedres og mødres innsats i arbeidsmarkedet (Ellingsæter og Leira, 2004).

Det er lite som tyder på at livet til menn og fedre består av mer omsorg for barn nå enn tidligere, selv om få vil være uenige i at den tidligere autoritære forsørgerfar gradvis er blitt erstattet av en far som tar del i omsorg for sine barn. Fedre har tidligere tatt liten del i det praktiske omsorgsarbeidet for barn, og fedrefravær er heller ikke noe nytt om man ser tilbake på tidligere tiders sjømenn og fiskere som kunne være borte fra familien på månedsvis. Men tidligere tiders fedre fikk gjerne barn tidligere, og de fikk flere barn enn i dag, og de bodde også en større del av sitt liv sammen med barn. Dagens fedre er derimot mer følelsesmessig engasjert i sine barn, men det finner også sted andre endringer som at faderskapet krymper. På det symbolske plan er nok kanskje barn viktigere enn før, og de

nye fedrene har en mer aktiv plass i omsorgen for barna sine, men det kan se ut som at de tradisjonelle kjønnsrollene ikke har rokket seg mye. Fortsatt ser en at barna forblir kvinners hovedansvar, slik mannens hovedansvar fortsatt er arbeid (Ellingsæter og Leira, 2004). Men hvorfor blir ikke foreldreskapet verdsatt som en viktig jobb, på lik linje med det å skaffe seg en karriere? Det å være forelder må jo være den viktigste jobben av alle?

Det har blitt hevdet at familien i dag er blitt tømt for funksjoner, men familien er fortsatt en viktig økonomisk institusjon, en arena for slektsreproduksjon og primær sosialisering. Familieforhold har fremdeles stor økonomisk betydning, og familiemedlemmer har fortsatt stor følelsesmessig betydning for hverandre (Ellingsæter og Leira, 2004).

Bourdieu fokuserer på hvor vanskelig det kan være å leve opp til manneidealet, og hvor hardt det er for menn om det føles som en ikke klarer det. Om en skal rose en mann, i følge Bourdieu, behøver man bare si ”han er en mann!” (Bourdieu i Badinter, 1994). Det kan i dag være vanskelig å leve opp til dette manneidealet som Bourdieu kaller det, nettopp fordi forsørgermodellen gjerne har holdt fast som ideal, men ikke i praksis. Dette kan gi menn følelsen av at de ikke klarer å leve opp til samfunnets forventninger til dem.

7.0 Å gjøre kjønn - Teori møter praksis

Vi hører rett som det er oppfordringen: Vær nå en mann! Dette må jo bety at ikke alt kommer av seg selv, og at mannlighet ikke bare er en naturgitt ting. Men hva er en mann i dag? Hvordan kan et menneske, født som mann fra naturens side, ikke være en mann? Det er vanskelig å skyve biologien langt unna når en skal gjøre opp om kjønnsteorier. Hva er det som gjør oss til mann og kvinne? Er ikke det biologien? Menn og kvinner er jo uten tvil ulikt skapt fra naturens side. Vi har som menn og kvinner ulike kjønnsorganer, ulik kroppsbygning og ulike egenskaper for å nevne noe. Det er ingen tvil om at forskjellene mellom mann og kvinne er mange, og ikke så vanskelige å få øye på. Men allikevel finnes det mange teorier om kjønn, hvordan kjønn har oppstått, hvordan mennesker er delt inn i to kjønnskategorier. Noen problematiserer til og med om det i det hele tatt finnes noe

kjønn. Tokjønnsmodellen har kanskje blitt en selvfølge blant folk flest, men den blir også tatt opp til kritiske diskusjoner blant forskere.

Når jeg begynte å jobbe med denne oppgaven, var jeg i utgangspunktet svært kritisk til konstruktivistisk kjønnsteori. Jeg hadde på forhånd en oppfatning av at Butlers teorier var radikale, og at jeg kom til å få vanskeligheter med å koble dette til en empirisk virkelighet. I ettertid ser jeg at hennes teorier om performativitet, og at vi gjør kjønn kan svare nokså godt til realiteten. Butler avviser jo ikke at det finnes biologisk kjønn, noe jeg tidligere trodde, men hun understreker at det er vi som har skapt kategoriene mann og kvinne, og ilagt disse sin betydning. Mange sterke diskursive praksiser i dagens samfunn er med på å holde de tradisjonelle kjønnsrollene i hevd. En kan jo derfor si at kjønn er et konstruert fenomen. Det kan være veldig omfattende og problematisk å endre på tenkemåter, begrep og forestillinger som gjør at vi ”gjør” kjønn på den tradisjonelle måten. Se bare på familien i dag. I mange parforhold har både menn og kvinner tatt høyere utdanning, og begge parter ønsker å bygge seg en karriere. Men så fort et barn kommer til verden, så kan det være det tryggeste og enkleste å slutte seg til de tradisjonelle rollene. Mor tar ut permisjon for å være med barnet, mens far fortsetter i jobben for å forsørge familien. Det kan være vanskelig å bryte med disse mønstrene, selv om en kanskje ønsker å dele omsorgen for barna likt mellom mor og far.

Det ser ut som det fortsatt ligger i oss at det mest naturlige er at mødre tar seg av barna i størst grad. Kanskje så er vi mer påvirket av de tradisjonelle kjønnsrollemønstrene enn vi vil innrømme? Kanskje er det slik at kvinner i større grad ønsker å være hjemme med barna, enn det menn gjør. Har vi det i oss fra naturens side, slik som sosiobiologene ville sagt? Eller er vi sosialisert inn i en kvinners rolle hvor omsorg for barn er en del av denne rollen? Føler menn større press i forhold til å lykkes på jobben, enn hjemme med familien? Det kan også virke som at menn er mest komfortable med tanken på å tilbringe mer tid på jobben enn hjemme. Når en ser på situasjonen i dag, så er det fortsatt slik at de fleste kvinner har lengre permisjon etter menn. Det ser ut til at flere kvinner enn menn velger å være hjemme, eller å trappe ned på karrieren, når de får barn. Det kan også virke som menn synes det viktigste med en jobb er at jobben er høyt lønnet eller gir status,

mens kvinner i større grad ønsker en jobb hvor man kan bidra til å hjelpe noen og å tilhøre et fellesskap. Er dette faktorer som spiller inn i forhold til å "gjøre kjønn"? Føler menn seg mer mannlige om de prioriterer jobb for å forsørge familien? Får en bekreftet sin kvinneverole ved å velge jobber som kan sees i sammenheng med en omsorgsrolle? Om det er som Butler påstår, at kjønn er noe vi gjør ikke noe vi er, kan dette være en forklaring på at den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom kvinner og menn fortsatt preger samfunnet?

I dagens samfunn hvor det blir opprettet fedrekvoter for å tilrettelegge for menns omsorg for egne barn, ville en sosiobiolog sagt at dette roter til de naturlige, biologiske forskjellene mellom kvinne og mann. Men mange er nok av den oppfatning at velferdssamfunnet vi lever i forsøker å legge til rette for like muligheter for kvinner og menn til å kombinere karrieren med familien. Tanken om at kvinner og menn er like fra naturens side har lenge lagt dype føringer på likestillingspolitikken, der det ser ut til enhver ubalanse mellom kjønnene har blitt sett på som et resultat av urettferdighet og forskjellsbehandling.

Om vi "gjør kjønn" etter Butlers teori, så gjør vi jo også kjønnsforskjellene. Det er vi som skaper skillet mellom kvinne og mann, og derfor også ulikheter i samfunnet. Det er jo nettopp fokus på å gjøre kjønn enten som mann eller som kvinne. Men dette manuset som består av sosiale normer og institusjonelle strukturer, kan jo også omskrives. Opprettholdelsen av manuset kan sies å være et resultat av bevisst og ubevisst vedlikehold av de sosiale normene og de institusjonelle strukturene.

Å se kjønn som sosialt skapt kan også bli sett på som en slags sosial determinisme som betoner den måten vi er fanget i stereotypier og forventninger på. Disse forventningene er veldig effektive siden atferd som er i tråd med forventningene blir belønnet, mens atferd som bryter med forventningene blir straffet. Som et eksempel kan en nevne at det ikke skaper reaksjoner om gutter er aggressive og bråkete, men tvert imot når de oppfører seg jentete (Brandt og Kvande, 2003). Mange mener jo at kjønnsforskjeller ikke er medfødt, men derimot kun et resultat av samfunnets forventninger. Og i praksis har de kanskje rett. Mange menn har lært seg å ta mer ansvar for sine barn, og selv om mange mente at

kvinner ikke passet til å drive med intellektuelt krevende arbeid, så har de vist at de kan gjøre alle jobber like bra som menn, om ikke bedre.

Er mennesket som et produkt av kulturen bare en myte? Finnes det en allmennmenneskelig natur? Er vi viljeløse marionetter i evolusjonens hender? Kanskje kan en si det slik at genene utstyrer oss med noen interesser, ønsker, begjær og behov som vil påvirke våre handlinger, men de dikterer ikke vår atferd. Biologiske forskjeller betyr ikke nødvendigvis at vi ikke bør eller kan forandre oss. Biologien sier bare noe om hvordan ting er, ikke nødvendigvis noe om hvordan ting bør være.

8.0 Avslutning

I denne oppgaven har jeg gjort rede for en konstruktivistisk kjønnteori, med Judith Butlers "Doing gender"- teori i sentrum. Jeg har også kommet med et historisk perspektiv på menns rolle i familien, i tillegg til en presentasjon av menns rolle i familien i dagens senmoderne samfunn. Jeg har sett på hvordan en konstruktivistisk kjønnteori kan sees i sammenheng med en empirisk virkelighet, og drøftet temaet menn i familien før og nå.

Det finnes mange skråsikre teorier på genetiske og biologiske kjønnsforskjeller. Vi har i tillegg sosiobiologiens tilhengere som hevder at all sosial atferd kan forklares med utgangspunkt i biologien. På den andre siden finnes teoretikere som tar fullstendig avstand fra biologien, og i boka *"Kjønnsforskning: En grunnbok"* redigert av Jørgen Lorentzen og Wenche Mühleisen, går Lorentzen så langt at han hevder at mange av de bastante teoriene om kjønnsforskjeller basert på biologisk materiale kan betraktes som dårlig forskning. Judith Butler, som har blitt forbundet med kritikk av begrepet "biologisk kjønn", har imidlertid aldri påstått at det ikke finnes biologisk kjønn, men hun understreker at biologisk kjønn er en diskursiv kategori. Altså en effekt av en bestemt måte å snakke på heller enn at det peker tilbake på noe som er naturlig eller gitt. Butlers teori som legger vekt på performativitet, og at kjønn er noe vi gjør ikke noe vi er, synes jeg i stor grad kan sies å gi mening. Men kjønn er for meg allikevel noe vi er, biologisk sett. At vi handler ut fra diskursive praksiser for å føle oss som kvinne eller mann virker for meg realistisk, en kan jo si at vi ønsker at omgivelsene skal gjenkjenne vår atferd som kvinnelig

eller mannlig. Samtidig så er vi jo utrustet med et kjønns spesifikt utseende fra naturens side i de fleste tilfeller, så ”å gjøre kjønn” kan kanskje sies å være en måte å bekrefte vårt biologiske kjønn på?

Menns plass i familie, samliv og i samfunnet er i større grad et tema i dag, enn det har vært tidligere. Det at det finnes lite historisk materiale om mannen som far, gir grunn til å tro at den enkelte fars selvrefleksjon over sin egen posisjon var liten. Til sammenligning kan vi i dag finne omfattende diskusjoner om fedres kamp for egne barn, fedrekvote og farsfravær ukentlig. Det er blitt forventet at mødrenes uttog i arbeidslivet skal gå sammen med fedrenes inntog i familien. For å oppnå dette er det satt i verk politiske reformer som med ”mild tvang” skal få fedrene til å ta sin del av det daglige omsorgsarbeidet. Om man ser fedres økende involvering som et resultat av dette kravet, kan det gi grunnlag for å se disse endringene som del av et større oppbrudd fra et kjønnsbasert arbeids- og kjærlighetsarrangement. Det er ingen tvil om at fedrerollen har endret seg med tiden, men som arbeidet med oppgaven har vist, så har det kanskje ikke skjedd så store endringer som en skulle tro. Undersøkelser viser at menns tidsbruk i familien øker, men samtidig kan en også se tendenser til at livet til fedre ikke består av mer omsorg for barn nå enn tidligere. Dagens fedre kan derimot se ut til å være mer følelsesmessig involvert i sine barn, og det kan virke som de har en mer aktiv plass i omsorgen nå enn før. Det ser altså ut som det fortsatt er mødrene som har hovedansvar for barna, men fedrene er kanskje mer synlige i familien nå enn tidligere. Det kan nok også tenkes at flere fedre i dag har ett ønske om å tilbringe mer tid med barna sine, men at karrieren er med på gjøre det vanskelig. Dette kan kobles til at voksenrelasjonene i dag gjerne er mer ustabile enn de tidligere har vært, og at den livsvarige og stabile relasjonen en har til sine barn får en ny verdi. Kanskje så er det sånn at mange tror det har skjedd store endringer i måten å være far på, mens denne ”nye faren” bare er en betegnelse på hva en vil at fedre skal begynne å gjøre?

Litteraturliste

- * Badinter, E.: "Hvad er en mand?" I: Badinter, E. (1994): *XY – eller: Hvad er en mand?* 44 sider (s.11 – 36, 166-183). Nørhaven: Tiderne Skifter.
- * Brandt, B. & Kvande, E. (2003). *Fleksible Fedre*. 18 sider (Kap. 2). Oslo: Universitetsforlaget.
- * Bratterud, Å., Emilsen, K. & Lillemyr O.F. (2006). *Menn og omsorg – i familie og profesjon*. 44 sider (s.57-100). Bergen: Fagbokforlaget.
- * Ellingsæter, A.L. & Leira, A. (Red.). (2004). *Velferdsstaten og familien*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- * Lorentzen, J. (2006). Fedrene. I:Lorentzen, J. & Ekenstam, C. (Red.). *Män i Norden – Manlighet och modernitet 1840-1940*. 34 sider (s.133-166). Möklinta: Gidlunds Förlag.
- * Lorentzen, J. & Mühleisen, W. (Red.). (2006). *Kjønnsforskning: En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- * Mortensen, E., Egeland, C., Gressgård, R., Holst, C., Jegerstedt, K., Rosland, S. & Sampson, K. (2008). *Kjønnssteori*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- * Norheim, E. (2011, 20.januar) Susanne Sundfør trekker seg fra Spellemann-nominasjon. *Verdens Gang*. Hentet fra <http://www.vg.no/musikk/artikkel.php?artid=10029071> 13.05.11.

Selvvalgt pensum

- * Bratterud, Å., Emilsen, K. & Lillemyr O.F. (2006). *Menn og omsorg – i familie og profesjon*. 44 sider (s.57-100). Bergen: Fagbokforlaget.
- * Ellingsæter, A.L. & Leira, A. (Red.). (2004). *Velferdsstaten og familien*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- * Leira, A. (2010). Familier og Velferdsstat – en ny kompleksitet. I: Frønes, I. & Kjølørød, L. (Red.), *Det norske samfunn*. 24 sider (s. 237-260). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- * Lorentzen, J. (2006). Fedrene. I:Lorentzen, J. & Ekenstam, C. (Red.). *Män i Norden – Manlighet och modernitet 1840-1940*. 34 sider (s.133-166). Möklinta: Gidlunds Förlag.
- * Mortensen, E., Egeland, C., Gressgård, R., Holst, C., Jegerstedt, K., Rosland, S. & Sampson, K. (2008). *Kjønnssteori*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

* Solheim, J. (2007). *Kjønn og modernitet*. Oslo: Pax Forlag.

* Solheim, J. (2003). Det moderne arbeidets kjønnsymbolikk. I: Hodne, B. og Sæbøe, R. (Red.): *Kulturforskning*. 11 sider (s.76 – 86). Oslo: Universitetsforlaget.